

DOBROGEA ÎN VREMEA LUI GALLIENUS

Atacurile repetate ale populațiilor transdanubiene din secolul al III-lea e.n. au pricinuit nenumărate și grave pierderi, atât orașelor pontice și așezărilor rurale din teritoriile lor cât și cetăților de pe limesul danubian și celor din interiorul Dobrogei. Pornite de la 238, când este socotit că are loc *Scythici belli principium*¹, incursiunile au continuat în valuri succesive peste trei decenii, ultima acțiune fiind mare expediție din 269, terminată cu victoria de la Naissus a lui Claudiu al II-lea Goticul.

Avînd drept scop jefuirea provinciilor romane sud-dunărene, deși direcțiile de pătrundere au variat de la incursiune la incursiune, totuși în majoritatea acestora Moesia Inferior nu a fost cruțată. Nici chiar atunci cînd așezările principale din provincia învecinată Dunării nu mai prezentau interes pentru jaf, ele erau supuse, în continuare, iminentului pericol.

Deși izvoarele literare ne precizează cert unele dintre aceste expediții, uneori chiar cu traseul relativ parcurs de năvălitori, totuși o localizare sigură pentru anumite date a distrugerilor pricinuite orașelor de pe teritoriul Dobrogei nu ne este oferită. Nu ne sînt menționate expres nici măcar orașele care au fost pîrjolate în cursul acestor atacuri. În afară de Histria, a cărei distrugere este amintită în viața lui Maximus și Balbinus din *Istoria Augusta*², despre celelalte orașe nu avem nici o referire în acest sens, cu toate că descoperirile arheologice, epigrafice și numismatice dovedesc grelele încercări prin care au trecut. Chiar pentru cetatea de pe malul lacului Sinoe, menționată în textul amintit prin acel *Histriae excidium*, nu avem, în schimb, nici un element cert pentru plasarea la o dată cât de cât precisă a acestui dezastru. Datorită acestui fapt, interpretările textului amintit și a materialelor oferite de săpăturile arheologice au localizat pe

¹ SHA, *Vita Maximi et Balbini*, 16, 3 (toate citatele din autorii antici sînt după *Fontes*, vol. 1 și 2).

² *loc. cit.*

rînd acest eveniment în 238,³ 248,⁴ 248–251,⁵ 258–269,⁶ 267,⁷ în a doua parte a domniei lui Decius sau în prima parte a domniei lui Gallienus,⁸ între 245–246 sau 248–253⁹, sau mai recent într-un interval mult mai mare¹⁰.

Discuțiile s-au purtat mai mult în jurul distrugerii Histriei, datorită amintirii ei în *Istoria Augusta* deși aceeași soartă cred că au avut-o multe, dacă nu chiar toate orașele și cetățile de pe teritoriul Dobrogei. În fața valurilor de năvăliri ale populațiilor transdanubiene, puterea de rezistență a garnizoanelor locale fiind prea anemică, Roma a mobilizat în Moesia Inferior generali destoinici și trupe suplimentare, uneori înșiși împărații fiind cei ce au condus operațiile. Cu toată atenția care s-a acordat acestui moment critic de la Dunărea de Jos, pericolul n-a putut fi de multe ori înlăturat, iar cîteodată eșecul armatelor romane a întrecut așteptările; cel mai semnificativ, în acest sens, este dezastrul de la Abrittus din luna iunie a anului 251.

O activitate amplă și de lungă durată, pentru stăvilirea atacurilor nord-dunărene și refacerea graniței șubrezite, prestează Gallienus prin cei mai buni strategii și generali ai săi cît și prin prezența sa în aceste ținuturi. Reformele militare și politice se răsfrîng asupra activității ce se desfășoară în timpul său la Dunărea de Jos¹¹. De fapt cu toate frămîntările prin care trece Imperiul roman și cu toate efectele Anarhiei militare, Gallienus își concentrează trupele pe *limes Danubianus*, reușind, în acest fel, un echilibru în forțele de care dispunea. Lăsîndu-l pe Postumus în Gallia și admițîndu-l pe Odenath în Orient, crează o situație de liniște temporară în interiorul imperiului, care îi permite concentrarea unităților militare spre Dunărea de Jos, pentru întărirea punctelor strategice din această zonă¹².

Din prima parte a domniei, încă înainte de căderea în captivitate a lui Valerian, începe să se refacă o serie de cetăți de pe malul drept al Dunării, de-a lungul frontierei nordice a Moesiei Inferior, începînd din regiunea Djerdap¹³ și pînă la Gurile Dunării, întărind totodată prin avan-

³ V. Părvan, *Cetatea Tropaeum. Considerații istorice*, București, 1912, p. 44; idem, *Histria*, VII, p. 105; idem, *Municipium Aurelium Durostorum*, Revista di filologia e di istruzione classica, 2, 1924, p. 322.

⁴ S. Lambrino, *RÉL*, 11, 1933, p. 457–460. Em. Condurachi, *Histria*, vol. 1, 1954, p. 57; idem, în *Istoria României*, 1, 1960, p. 562.

⁵ R. Vulpe, *HAD*, p. 264 și 270.

⁶ Em. Doruțiu, *St. Cl.*, 6, 1964, p. 247–259.

⁷ R. Vulpe, *St. Cl.*, 11, 1969, p. 165–170.

⁸ Al. Suceveanu, *Dacia, N.S.*, 13, 1969, p. 347.

⁹ Gh. Poenaru Bordea, *SCN*, 5, 1971, p. 91–113.

¹⁰ D. M. Pippidi, *Dacia, N.S.*, 19, 1975, p. 149–151, cu multă prudență, plasează distrugerea la o dată ce trebuie căutată între 250 și 270.

¹¹ E. Manni, *L'Impero di Gallieno*, Roma, 1949, p. 54–55.

¹² E. Manni, *op. cit.*, p. 20–26, socotește că prestațiile cele mai mari le-a depus Gallienus în această zonă și în Dacia înaintea căderii în captivitate a lui Valerian. L. Homo, *Essai sur le règne de l'empereur Aurélien*, Paris, 1904, p. 43–52.

¹³ *Anciennes cultures du Djerdap*, Belgrad, 1969, *passim* (text bilingv, franceză-sîrbă); pe mai departe prescurtat *Djerdap*.

posturi și malul stîng. Sînt concludente descoperirile mai recente de la Sucidava (Celeiu-Corabia), care au dovedit că prima fază a cetății nu era constantiniană și că cetatea a fost construită în vremea lui Gallienus, deci înaintea părăsirii Daciei de către Aurelian¹⁴. Miliarul de la Hirșova, din timpul lui Valerian și Gallienus, datat în anii 255–258¹⁵, denotă o refacere sigură sau măcar o reparare parțială a drumului strategic de-a lungul Dunării într-o vreme destul de tulbure. Din aceeași vreme cu miliarul de la Hirșova s-a descoperit recent unul la Tomis,¹⁶ întărind astfel dovezile despre activitatea de consolidare și refacere ce s-a desfășurat pe teritoriul Dobrogei. Ori, repararea unui drum militar include, negreșit, existența unui lanț de cetăți și fortificații care adăposteau trupe menite să apere o zonă anumită de graniță, în care șoseaua strategică asigura deplasarea ușoară și rapidă a trupelor de intervenție.

Deși de pe malul dobrogean al Dunării nu avem dovezi certe pentru refacerea cetăților în această vreme, totuși unele date oferite de descoperiri întimplătoare, sau prin unele sondaje, ne îndreptățesc să credem că marea acțiune de refacere a cetăților și de restabilire a întregii vieți din Dobrogea romană începe în vremea lui Gallienus¹⁷. De asemenea, în sprijinul acestei idei vin o serie de elemente oferite de săpăturile de la zidul de apărare al Tomisului. Cele două monede de la Aurelian și Tacit găsite în embletonul zidului marcă un moment al refacerii dar, după părerea unuia din cei care au efectuat săpături în acest sector, acțiunea e posibil să fi fost începută încă de pe vremea lui Gallienus „care a luat, după cum spun izvoarele, măsuri speciale pentru apărarea acestor ținuturi”.¹⁸ Dovadă în acest sens stă și miliarul de la Tomis, pe care l-am amintit. Refacerea drumului de pe litoral presupune o activitate constructivă în această zonă în cadrul căreia nu putea fi neglijat orașul Tomis. De aceea este mai ușor de admiși că reconstrucția sau repararea zidului de apărare ar fi început odată cu refacerea șoselei, deci în prima parte a domniei lui Gallienus. Era și firesc ca în cadrul unei activități constructive să se refacă simultan atît orașele distruse cit și drumul de legătură. Chiar dacă această acțiune se desfășura într-o situație precară și în condițiile stringente ale altor eventuale atacuri, ea s-a desfășurat, probabil, cu destulă intensitate. De ase-

¹⁴ V. Barbu, SCIV, 24, 1, 1973, p. 43–47, plasează construirea fortăreței în prima parte a domniei lui Gallienus; Gh. Poenaru Bordea, SCN, 6, p. 95–101, opinează pentru anii 266–267; D. Tudor, Dacoromania, 1, 1973, Freiburg/München, p. 155; idem, *Sucidava*, Craiova, 1974, p. 96; idem, OR, p. 416, admite că în prima fază cetatea n-a fost constantiniană, dar plasează momentul construirii în vremea lui Aurelian.

¹⁵ CIL, III, 7608; R. Vulpe, DID, 2, p. 252; A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 160.

¹⁶ Inedit în curs de publicare la A. Rădulescu.

¹⁷ Gr. Florescu, în *Capidava. Monografie Arheologică*, vol. 1, 1958, p. 67 plasează a doua fază de refacere în a doua jumătate a sec. III, începînd cu Aurelian, numai pe argumente istorice generale. Începerea refacerii cetății *Tropaeum Traiani* a fost considerată că a început *sub Gallienus – Aurelian* (comunicare Institutul de arheologie în febr. 1972) pentru ca mai apoi Gh. Papuc, Pontica, 6, 1973, p. 127, să dateze această fază în vremea lui Dioclețian, înainte de 295.

¹⁸ A. Aricescu, *op. cit.*, p. 156.

menea, o situație similară putem admite și pentru Callatis. Toată această operă e posibil să o înscriem în cadrul contextului general al activității ce se desfășoară în prima parte a domniei lui Gallienus, înaintea căderii în captivitate a lui Valerian. Cei doi miliari sînt mărturiile cele mai bine date ale activității lui Gallienus încă din această perioadă, deci cu aproape un deceniu mai înainte de venirea din Bizanțion a strategilor Cleodamūs și Athenaeus. Dacă dăm crezare biografului lui Gallienus, acești strategii au fost trimiși în Pont ca „să aibă grijă de repararea și întărirea orașelor”¹⁹.

Cert este că în a doua parte a domniei lui Gallienus atacurile asupra Dobrogei nu mai apar atît de directe, așa cum fuseseră între 238 și 248–253. Vremea de neliniști și de mari distrugerii a fost în timpul incursiunilor făcute pe uscat, probabil culminînd între 244 și 253, fără a exclude atacuri sporadice și după această dată. În orice caz, în a doua parte a domniei lui Gallienus viața începe să reintre în normal în Dobrogea, activitatea constructivă să se desfășoare mai ales în punctele strategice. În sprijinul acestei afirmații vin tezaurele monetare din această vreme. Din descoperirile de pînă acum, tezaurele care au ca ultime monede pe cele de la Gallienus, unele sînt mai ales din primii săi ani de domnie. Mă refer, în primul rînd, la marele tezaur de cca. 9000 de piese descoperit la Mangalia în 1960, pe locul unde se află astăzi Casa de cultură, și în care cele mai recente monede sînt din anii 258–259²⁰. Pe baza descifrării lor și precizării ulterioare a datării în 258–259, C. Preda nu mai plasează distrugerea orașului în timpul incursiunii goto-herule din 267, ci aproape cu un deceniu mai devreme.

La unele tezaure descoperite mai de mult, și din a căror componență se cunosc prea puține monede, nu putem stabili data precisă a îngropării, dar este cert, de asemenea, că aceasta s-a întîmplat în vremea lui Gallienus. În acest caz am în vedere, în primul rînd, celelalte două tezaure descoperite la Callatis²¹. Deși din aceste tezaure nu s-au recuperat decît un număr restrîns de monede, deoarece „cele mai recente emisiuni aparțin domniei lui Gallienus” este de presupus că ele sînt contemporane cu marele tezaur descoperit în 1960. Reamintind că unul dintre aceste două tezaure, cel descoperit în 1959, s-a aflat tot în zona *extra muros* a orașului, s-ar putea credita că numai aceasta ar fi suferit în urma atacurilor. Dacă ținem seama numai de aceste tezaure am putea admite că numai zona învecinată cetății a fost supusă dezastrului. Totuși, avînd în vedere o serie de elemente descoperite în interiorul orașului, precum și unele faze de refacere a zidului de apărare, credem că și el a avut de suferit, poate chiar în egală măsură cu locuințele *extra murane*.

Cît privește tezaurul de 1071 de monede, descoperit la Isaccea în 1960, și din care 331 sînt din vremea lui Gallienus, cu cele mai recente din

¹⁹ SHA, *Vita Gallieni*, 13, 6.

²⁰ C. Preda, SCIV, 12, 1961, 2, p. 241–249, plasează tezaurul spre sfîrșitul domniei lui Gallienus, asociîndu-l cu atacul goto-herulic din 267. Mai recent (C. Preda și G. Simion, Peuce, 2, 1971, p. 177) îl datează, pe baza ultimelor piese, în anii 258–259.

²¹ C. Preda și G. Simion, *op. cit.*, p. 174.

anul 267²², acesta poate fi pus, negreșit, în legătură cu invazia din 267, cînd *Istrum ingressi, multa gravia in solo Romano fecerunt* (au înaintat spre Dunăre și au provocat multe pierderi grave pe pămîntul roman).²³ Tezaurul de la Isaccea confirmă informația referitoare la expediția din 267 transmisă de *Istoria Augusta* și cred că face inutilă o altă interpretare a acestui text. Chiar și fără această descoperire, socotesc că tot forțată ar fi părut interpretarea pe care o dă acestei referiri prof. Radu Vulpe, care prin *Istrum ingressi (D-Sa Histrum ingressi)* înțelege „că piraii au intrat în golful cetății Histria”²⁴. Abaterea unei expediții atît de mari spre Histria, prin golful deja înnisipat, unde singura pradă era numai o cetate fără o viață prosperă în această vreme, este o ipoteză puțin probabilă, mai ales în comparație cu posibilitățile de jaf ce li se ofereau prin salba de așezări de pe malul Dunării. Toate aceste localități, presupuse a fi jefuite, mai de grabă justifică *multa gravia in solo Romano fecerunt*, decît distrugerea numai a unui singur oraș, Histria. Este greu de presupus că *in solo Romano* s-ar referi numai la o singură așezare, fie ea chiar de tip urban, și nu la o serie de localități, atît urbane cît și rurale. Dacă în 267 ei au pătruns pe Dunăre, așa cum s-ar cuveni să fie interpretat mai de grabă textul amintit, iar tezaurul de la Isaccea a fost îngropat din cauza acestui eveniment, înseamnă că ei au intrat cu adevărat cu mult mai adînc *in solo Romano* decît prin simpla înaintare pînă la Histria, care era totuși o cetate limitrofă mării, de care nu era despărțită decît printr-un golf înnisipat. De asemenea, antiteza *Scythae per Euxinum navigantes* cu *Istrum ingressi* cred că este mai degrabă Pontul Euxin – fluviul Istru, decît dintre Pontul Euxin și un golf al lui.

Chiar dacă am admite lectura propusă de R. Vulpe, nu avem dovezi arheologice peremptorii pentru a plasa *Histriae excidium* în 267. De altfel, elementele furnizate de descoperirile arheologice și în special documentarea numismatică din cadrul Histriei pledează pentru o dată anterioară expediției din 267. Din monedele ce s-au putut inventaria din campaniile de săpături cuprinse pe un interval destul de mare de ani (1914–1970) s-a constatat că circulația monetară prezintă „o restrîngere simțitoare în perioada Filip I – Gallienus, avînd limita minimă între anii 249–253”²⁵. De fapt, din perioada 249–253, deci din timpul domniilor lui Traianus Decius și Trebonianus Gallus, nu este menționată nici o monedă la Histria. În schimb „cu domnia lui Claudius II începe redresarea circulației monetare care va continua și sub împărații următori, Aurelian și Probus”.²⁶ Premisele acestei redresări se observă la Histria încă din perioada Valerian – Gallienus (253–260) și mai ales din cea a lui Gallienus (260–268) de cînd datează primele monede ce reapar după hiatul din 249–253. Statistica asupra circulației monetare de la Histria în această vreme este destul de

²² C. Preda și G. Simion, *op. cit.*, p. 168.

²³ SHA, *Vita Gallieni*, *loc. cit.*

²⁴ R. Vulpe, *DID*, 2, p. 258 ; *idem*, *St. Cl.*, 11, p. 166–167.

²⁵ H. Nubar, în *Histria*, 3, *Descoperirile monetare 1914–1970*, București 1973, p. 68.

²⁶ H. Nubar, *op. cit.*, p. 69.

concludentă, ceea ce nu s-a putut surprinde prin descoperiri întâmplătoare de monede din restul Dobrogei, deși destul de bogate ca număr, dacă ne referim chiar și numai la „cronica numismatică” ținută la zi în ultimii ani de revista „Pontica”.²⁷

Prin urmare, se poate afirma, cu destui sorți de certitudine, că a doua parte a domniei lui Gallienus a fost marcată printr-un început de stabilizare a situației la Dunărea de Jos și de reintrare a vieții pe făgașul normal. De un reviriment cert simțit în această zonă s-ar asocia și atacurile viitoare ale populațiilor transdanubiene. Preferința pentru incursiuni pe mare după 256–257, care aveau drept scop devastarea sudului Peninsulei Balcanice și coastele Asiei Mici să fi fost condiționată și de greutatea de pătrundere pe uscat, datorită măsurilor de întărire ce se luaseră. Chiar dacă țelul expedițiilor ar fi fost tot orașele bogate și lipsite de apă-rare din sud, pătrunderea cea mai simplă și mai sigură era cea de pe uscat. Ori, renunțarea la această cale de penetrație trebuie să fi fost determinată, probabil, de o întărire suplimentară și o refacere a granițelor de nord. N-ar fi exclus că datorită acestor măsuri să fi fost menționată în mod special prin *Istrum ingressi* expediția din 267, care se diferențiază net de cele din anii imediat anteriori. În acest caz devine și mai concludentă ipoteza că *Istrum* înseamnă fluviul și nu un golf. Pentru această expediție, ca de altfel pentru toate cele de apă, sînt de presupus multe greutăți. Recurgerea la corăbii, mai ales pentru traversatul Mării Negre, implica o serie de inconveniente și de riscuri, destul de mari pentru popoare nefamiliarizate cu tainele navigației. Procurarea unui număr mare de corăbii care să transporte populații în invazie, instruirea unui considerabil efectiv de corăbieri sau chiar numai recrutarea lor din rîndul prizonierilor, erau lucruri destul de dificil de realizat. Dacă adăugăm la acestea dezastrul la care au fost supuse în cîteva rînduri corăbiile acestor popoare, pricinuite fie de furtună, fie de înfrîngeri în luptele navale, ne dăm seama că dimensiunile acestor greutăți se amplifică.

Cu toată schimbarea căilor de pătrundere a barbarilor în imperiu, iureșul lor a fost stăvilit. Înfrînți mai întii în 267 pe fluviul Nestus de Gallienus iar apoi în 269 la Naissus de succesul său, Claudiu al II-lea, goții nu vor mai prezenta, cel puțin pentru o vreme îndelungată, un pericol. Stabilirea păcii la Dunărea de Jos s-a datorat în primul rînd activității lui Gallienus. Fără măsurile luate de el, fără lucrările care se întreprind în vremea sa n-ar fi fost posibil atît de repede succesele lui Claudiu al II-lea și ale lui Aurelian. Tot ca o reflectare directă a activității sale poate fi prîvită, de asemenea, rezistența Tomisului din anul 269.²⁸

²⁷ R. Ocheșanu, Gh. Papuc, *Monede grecești, romane și bizantine descoperite în Dobrogea*, I, *Pontica*, 5, 1972, p. 472–476 (Claudius II o monedă, Probus 5 monede). Idem, II, *Pontica*, 6, 1973, p. 351–382, (nr. 205, Claudius II); idem, II, *Pontica*, 6, 1973, p. 351–382, (nr. 205, Claudius II); idem, III, *Pontica*, 7, 1974, p. 315–416; idem, IV, *Pontica*, 8, 1975, p. 429–448 (una singură Aurelian); idem, V, *Pontica*, 9, 1976, p. 215–263 (3 monede Probus).

²⁸ Zosimos, I, 42 : „.....porniră pe mare și atacă Tomis, oraș întărit cu ziduri. Au fost însă respinși”.

Activitatea desfășurată de Gallienus de-a lungul Dunării Inferioare se înscrie într-un plan amplu pentru întărirea limesului danubian, astfel încât să poată fi apărate ținuturile de la sud de fluviu, care constituiau, de fapt, ținta incursiunilor populațiilor transdanubiene. Totodată, în cadrul acestui program, prin refacerea castrelor din Moesia Inferior de pe malul Dunării, părăsite sau fără fortificații puternice după cucerirea Daciei de către Traian, și construirea altora în puncte strategice aveau ca scop transformarea din nou a Dunării într-o frontieră fortificată. Aceste lucrări fac parte dintr-un proiect strategic impus de cerințele politice și economice, care aveau ca scop final părăsirea Daciei. Actul părăsirii a fost conceput, probabil, încă din timpul acestor evenimente tulburi de la mijlocul secolului al III-lea, în care Gallienus, prin activitatea desfășurată în Moesia Inferior, a jucat un rol de prim ordin. Privită sub acest aspect, părăsirea Daciei poate fi considerată ca un proces de lungă durată, conceput și început de Gallienus în această vreme și desăvârșit mai târziu de Aurelian. Deoarece părăsirea Daciei n-a fost determinată de o situație critică stringentă, cum ar fi un mare dezastru suferit de Roma sau prin cucerirea teritoriilor de la nord de Dunăre în urma unei lupte, este cert că ea a fost făcută deliberat, după un plan bine determinat. Ori, în ansamblul de măsuri ce trebuiau luate, un loc principal îl constituie întărirea traseului noii frontiere. Dovezile arheologice din unele puncte de pe malul drept al Dunării indică destul de clar că reconstrucția sau construcția unor castele a început înainte de Aurelian.²⁹ Chiar dacă am admite că hotărârea și toate măsurile pentru părăsirea Daciei ar fi fost luate de Aurelian, este puțin probabil ca în intervalul de la preluarea puterii (primăvara anului 270) și pînă în anul 271, data cel mai mult acceptată pentru părăsire, sau chiar pînă în 274–275 cum susțin alții,³⁰ să fi fost posibil să întărească noua frontieră cu cetăți și castele.

Chiar dacă pentru construirea fortificațiilor de pe Dunăre timpul din vremea lui Aurelian ar fi fost suficient, cînd mai puteau fi îndeplinite, în același interval, toate celelalte operații ce se presupun de la sine în legătură cu părăsirea unei provincii ?. Pe baza acestor argumente și pe datele oferite de săpăturile arheologice și de izvoarele epigrafice și numismatice din mai multe cetăți de pe malul drept al Dunării, iar de pe cel stîng Drobeta și Sucidava³¹, ne îndreptățesc să marcăm începutul operei de reînțăriri a Dunării Inferioare în vremea lui Gallienus. De fapt, se pot plasa în această perioadă și acele cetăți în care datele din săpături dovedesc,

²⁹ Petar Petrović, în *Djerdap*, p. 95 pentru Saldum, cu o fază de la sfîrșitul sec. III ; V. Kondić, în *Djerdap*, p. 116–117, fortăreața de la Ravna cu prima construcție „puțin înainte de decizia” lui Aurelian de a părăsi Dacia, cel mai timpuriu material de la mijlocul sec. III e.n. ; Dušana Vučković – Todorović, în *Djerdap*, p. 126, fortăreața Veliki Gradac cu refacerea incintei începînd de la mijlocul sec. III e.n.

³⁰ M. Macrea, AISC, 3, 1936–1940, p. 271–274, nota 2, cu bibliografia asupra anului părăsirii Daciei sub Aurelian ; idem, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 453–456.

³¹ Pentru Drobeta : R. Florescu, *Apulum*, 5, 1965, p. 586, plasează refacerea castrelui într-o fază posteroară lui Gordian ; idem, *Rev. Muz.*, 2, 1965, p. 435–436, corelează unele transformări din castru cu reformele militare din perioada lui Gallienus. Pentru Sucidava, v. nota 14.

fără o precizare sigură, o vreme anterioară lui Aurelian și posterioară lui Decius. Putem socoti aceasta bizuindu-ne pe scriitorii care localizează *amissio Daciae* în epoca Gallienus.³² Privit numai ca un proces de lungă durată actul părăsirii Daciei, se pot înțelege inconsecvențele scriitorilor antici, care plasează acest eveniment în timpul lui Gallienus sau al lui Aurelian³³. Aceste deosebiri în informații, sub prisma ipotezei pe care am înfățișat-o, nu-și mai au caracterul unor confuzii, ci a unor fapte reale; din acest act important pentru Imperiul roman, desfășurat sub forma unui proces mai îndelungat, unii istorici antici au marcat începutul iar alții sfârșitul. Am considerat că în acest fel se poate explica această contradicție. Pentru că, în rest, a înclina spre una din cele două ipoteze, ar însemna, inerent, asumarea unor riscuri. A opta spre informația că Dacia a fost părăsită de Gallienus, vin contra o serie de dovezi peremptorii de supraviețuire a provinciei pînă sub Aurelian. A înclina spre a doua, trebuie să dăm un răspuns ctî mai justificat mențiunilor despre *amissio Daciae* în vremea lui Gallienus. Fundamentul acestui răspuns cred că nu trebuie să fie o presupusă confuzie a istoricilor antici, care în locul lui Trbonianus Gallus ar fi menționat pe Gallienus.³⁴

Datorită importanței monumentului respectiv, am socotit că o serie de măsuri luate în Dobrogea în deceniile șase și șapte ale secolului al III-lea e.n. se înscriu în cadrul acestui context. De aceea am considerat necesar să fie reluate, sub acest aspect, o serie de date oferite de descoperirile anterioare. Poate că o reconsiderare a unor elemente din săpăturile mai vechi din unele cetăți de pe limes ar putea întregi acest cadru, acum numai schițat.

RÉSUMÉ

LA DOBROUDJA À L'ÉPOQUE DE GALLIEN

On souligne l'activité de Gallien au Bas-Danube, à partir de la première partie de son règne, avant la captivité de Valérien. A base de quelques trésors monétaires, de monuments épigraphiques découverts depuis longtemps, on met en relief le rôle de Gallien, ses efforts déposés pour endiguer la migration transdanubienne. Toutes les mesures prises par Gallien s'inscrivent dans un projet plus vaste de renforcement de la frontière danubienne au cas de l'éventuel abandon de la Dacie. De projet de quitter la Dacie a été, probablement, conçu dès cette époque, par conséquent les historiens antiques qui marquent *amissio Daciae* sous Gallienus ne font autre chose qu'indiquer le début d'un processus achevé sous le règne d'Aurélien.

³² Aurel Victor, 33, 3; Orosius, VII, 22, 7.

³³ SHA, *Vita Divi Aureliani*, 39, 7. Se adaugă cei care susțin că a fost pierdută de Gallienus și redobîndită de Aurelian pentru ca mai apoi tot sub el să fie părăsită definitiv; Eutropius, IX, 8, 2; IX, 13, 1; Rufius Festus, VIII, Iordanes, *Romana*, 217.

³⁴ Au dat această explicație inadvertenței izvoarelor literare mai mulți istorici: A. Alföldi, C. Daicoviciu, M. Macrea, E. Manni ș.a.